

Od krize do krize: Jak (ne)funguje světová ekonomika

- CZ24 News | 1. května 2020

SVĚT: Když 7. září 2008 americká vláda oznámila, že převezme plnou kontrolu nad polostátními agenturami Fannie Mae a Freddie Mac, které jsou klíčovými poskytovateli hypoték ve Spojených státech amerických, jen málokdo si tehdy uměl představit, co bude následovat. Za další týden sdělila investiční banka Lehman Brothers, že zažádá o ochranu před věřiteli, a největší bankrot v amerických dějinách odstartoval druhou nejhlubší celosvětovou finanční krizi 20. století. Krach Lehman Brothers o 11 dní později ještě trumflo uzavření největší americké spořitelny Washington Mutual a světové burzy mířily střemhlav ke dnu.

Ačkoli se podle oficiálních ekonomických ukazatelů může zdát, že po více než deseti letech americká ekonomika zase šlape a finanční krize je minulostí, právě příklad obyvatel do té doby nejvýkonnější ekonomiky světa nejlépe ukazuje, že je v tomto případě přání pouhým otcem myšlenky. *(Psáno v době těsně před vyhlášením pandemie koronaviru.)*

Biliony dolarů, které americká vláda a Federální rezervní systém, což je americká obdoba centrální banky, nalily do ekonomiky a záchranu bank, pouze nafoukly ceny akcií i dalších finančních produktů, což opticky vylepšuje statistiky. A také vede k tomu, že bohatí ještě víc zbohatli. Řeč je především o bankách a investorech, kteří umějí tahat za burzovní nitky, popřípadě nakupovat svoje vlastní akcie, a tím jejich cenu šponovat dál nahoru. Podobně si počínají i nebankovní korporace, které se o své výdělků také strachovat nemusejí.

Naopak chudí, myšleno od sociálně nejslabších až po bývalou střední třídu, přišli nejen o práci, příjmy či bydlení, ale kvůli následným vládním úsporám též o sociální programy a služby, které jim dříve alespoň trochu pomáhaly. Takže ano, akcie sice rostly, protože peníze, které tiskne centrální banka (Fed) a pumpuje je do ekonomiky, směřují do jejich nákupu, ale k těm se většina normálních Američanů nikdy nedostane.

Statistiky potvrzují, že se běžní američtí investoři do akcií stávají stále větší raritou. Do důchodového věku postupně přicházejí silné poválečné generace, které si na důvod spořily v akciových fondech, a teď peníze logicky vybírají. Lépe řečeno do pádu burz po koronavirové pandemii vybírali. Ovšem mladší ročníky na akcie dočista zanevřely; podle průzkumu investiční banky Goldman Sachs uvedlo pouze 20 % mileniálů, tedy lidí narozených v letech 1984 až 2004, že akcie považují za nejlepší způsob pro dlouhodobé investice. Pětina jim ale vůbec nerozumí, další pětina pak považuje akcie za velmi nestabilní a nevhodné pro drobné investory, a zbylých 40 % nemá dost volných prostředků nebo je ochotno investovat do akcií jenom malé částky. Čísla tedy sice možná na první pohled nevypadají špatně, avšak místo reality jsou podložena pouhými spekulacemi.

Na druhé straně, kdyby lidé do akcií investovali, přišli by i o to málo, co mají, případně by byl jejich dluh ještě větší – smyslem investování na burzách je totiž drobné investory oškubat jako kuřata. Je to jako s hracími automaty – vyhrávat chvíli můžete, ale nakonec vždycky prohrájete.

Během pěti let od krize se hodnota průměrného majetku americké domácnosti, měřená v takzvaném mediánu, snížila o 40 procent, což mělo katastrofální dopad na úspory lidí. Více než čtvrtina lidí starších 18 let nemá našetřen jediný dolar a generace narozená v 80. letech, která by měla tvořit páteř dnešní ekonomiky, je tou nejzadluženější generací v dějinách. Nejenže nevyjde se svými příjmy, ale většina populace „jede“ na spotřebitelských úvěrech a kreditních kartách, kdy mají na účtech

podle bankovních podmínek limit, pod který nesmějí vybírat, a se zbytkem roztácejí spotřebně-úvěrovou ruletu. Jejich mzdy, započteme-li inflaci a jejich reálnou hodnotu, se přitom prakticky za posledních 40 let nezvýšily. To ale není jediný viditelný rozpor v americké ekonomice, který bije do očí. Příběh světové finanční krize a jejích následků by tak mohl být spíše příběhem o tom, jak se z amerického snu definitivně stala noční můra.

Návnada pro ryby

Podle výzkumu zvláštního zpravodaje OSN pro extrémní chudobu a lidská práva Philipa Alstona žije ve Spojených státech 41 milionů lidí pod hranicí chudoby, a z toho jich je 18,5 milionu v krajní nouzi; z průmyslových zemí mají USA podle OSN nejvyšší míru chudé mládeže. Osmatřicet milionů lidí pak využívá podpůrný program v podobě potravinových lístků.

Jako hlavní příčinu světové finanční krize označují ekonomové a média bublinu na americkém hypotečním trhu. Při bližším pohledu do útrob americké ekonomiky se však zdá, že kolaps hypotečního trhu byl jenom rozbuškou a samotný krach bank krizi nezpůsobil. Sud s dynamitem totiž ležel a leží někde úplně jinde.

K tomu, abychom pochopili, co se s dlouhodobě nejúspěšnější světovou ekonomikou, jež byla ostatním dávana za vzor jako důkaz kapitalistického zázraku, vlastně stalo, se musíme vydat až na frontu první a druhé světové války. Amerika se totiž octla v ekonomickém kómatu již ve 30. letech 20. století, kdy prožila ještě horší kolaps než před 12 lety.

Velká hospodářská krize ožebračila miliony lidí po celém světě. Bankéři na ní vydělali miliardy. Historie se neustále opakuje... Foto Profimedia

Americká ekonomika nebyla na rozdíl od evropských zemí prakticky zasažena první světovou válkou, čímž si vybudovala solidní základ a náskok před ostatními. Jenže namísto zdravého selského rozumu a postupného bohatnutí ovládl zemi přílišný optimismus a módní trend investování na burze za pomoci spotřebitelských úvěrů. Ano, lidé si brali půjčky, aby mohli investovat, čímž často hodně přestřelovali a utráceli mnohem více, než kdyby používali vlastní vydělané peníze. Velmi rychle se tak nafoukla akciová bublina.

Navíc v roce 1913 vznikl podloudným způsobem zákon o Federálním rezervním systému, kdy se nejmocnější organizací v zemi stala instituce, kterou vlastní soukromý bankovní kartel. (Nenechte se zmást slovem Federální v názvu, to je jen marketing.) Fed získal výhradní právo tisknout peníze, takže každý americký dolar, který od té doby uvede do oběhu nebo poskytne americké vládě, půjčuje s úrokem. Americká vláda se na počátku minulého století vzdala práva vydávat vlastní peníze, což odstartovalo obří zadlužování, které roste každým dnem do bilionových výšin. Aktuálně činí výše státního dluhu USA 23 397 493 000 000 dolarů (přes 23 bilionů dolarů), ale nabíhá takovou rychlostí, že než dopíšu tenhle článek, poskočí o několik milionů.

Hlavní argument pro vznik Fedu, který byl předložen americké veřejnosti, přitom měla být ochrana ekonomiky a kontrola množství peněz v oběhu, čímž údajně zabrání inflacím a velkým krizím. Což se, jak všichni víme, nestalo. Naopak – Fed a banky, které jeho systém tvoří, nejprve poskytly ve 20. letech všem půjčky, a když byly ceny uměle vyšponovány nahoru, zvýšil Fed úrokové sazby. Jako rybář, který hodí rybkám návnadu, a když se chytí, zasekne. Bublina praskla a rána to byla tak velká, že vyústila v celosvětovou krizi, jaká do té doby neměla obdoby. Myšleno samozřejmě krizí pro lidi, ne pro korporace a banky, pro ty jsou takové krize, jež samy způsobují, hotové žně.

Jako takový bonbonek pak americký prezident Franklin D. Roosevelt vydal ke konci roku 1933 – dvacet let po vzniku Fedu, v době, kdy vrcholila Velká hospodářská krize a nezaměstnanost přesahovala 28 procent –, exekutivní nařízení č. 6102, které každému obyvateli USA přikazovalo odevzdat veškeré zlato, které měl doma, pod pokutou až 10 000 dolarů či 10 let vězení. Případně obojí.

Ať žije válka!

Princip ekonomických cyklů v kapitalismu amerického stříhu se od těch dob příliš neliší, změnil se jen kulisy. Po překonání Velké hospodářské krize, kdy korporace a banky za hubičku skoupily to, oč běžní lidé a menší firmy přišly, tak jako se to stane i po koronaviru, americká ekonomika přešlapovala na místě, a tak ji musela nastartovat... další válka.

USA se do ní zpočátku nezapojily a dlouho vyčkávaly, nechaly bojovat druhé, ale od roku 1940 zavedly povinnou vojenskou službu a začaly budovat gigantické vojsko, což ekonomiku „nakoplo“. Vládní výdaje směřovaly do výroby zbraní a dalších produktů, po nichž normálně nebyla poptávka, a tak je soukromé podniky nevyráběly vůbec, anebo v omezeném množství. Vládní nákupy vyskočily z 15 miliard dolarů v roce 1940 na 36,2 miliardy o rok později a za tři roky vzrostly výdaje o astronomických 885,3 %.

Fed tiskl dolary jako o život, a proč by také ne, když na tom vydělával. Jak ve své bakalářské práci na Bankovním institutu v Praze s názvem *Příčiny a důsledky finanční krize v roce 2008* spočítal před šesti lety Jiří Novotný, jen mezi prosincem 1939 a prosincem 1943 vzrostla peněžní zásoba celkově o 79,6 %. Díky tomu mohla vláda financovat válku a zároveň splácet zvyšující se federální dluh.

Jak to dokázala? Jednoduše – dluh se splácí tak, že Federální rezervní systém nejprve vytiskne dolary, které americká vláda utratí, a následně od ní nakoupí vydané státní dluhopisy. Tím, že se za války staly Spojené státy jakousi oázou bezpečí, protože se bojovalo mimo jejich území, začal nabývat

na významu dolar, jenž se stal po válce světovou rezervní měnou. Nemluvě o tom, že se do USA dostalo, podobně jako do Švýcarska, zlato, jež nacisté ukradli Židům a okupovaným zemím.

Foto AdobeStock

V polovině 80. let 20. století prokázal pomocí oficiálních dokumentů švýcarský historik Werner Rings, že v letech 1939–1945 německá Reichsbank se švýcarskou pomocí dala na světový trh zlato v hodnotě 1,7 miliardy franků. Švýcarská vláda totiž umožnila nacistům zřídit si v Bernu pobočku Reichsbanky. Švýcarsko nacistům sloužilo jako jedna velká „prádelna“, ze které mohli posílat zlato do Portugalska, Rumunska nebo Švédska. Tam za ně nakupovali suroviny, které nezbytně potřebovali pro svůj válečný průmysl. Největší část drahého kovu ale skončila v trezorech švýcarské Národní banky. Po válce se však Švýcaři museli o svůj lup, na kterém byla založen celý švýcarský ekonomický zázrak (ne, čokoláda a hodinky by k němu opravdu nestačily), rozdělit.

Dne 22. 5. 1946 uzavřela švýcarská vláda ve Washingtonu dohodu o předání části zabaveného „německého“ majetku Spojencům, tedy Britům a Američanům. Bern se současně zavázal, že dá 250 milionů dolarů, což tehdy byly obrovské peníze, na poválečnou rekonstrukci Evropy.

Aby to nevypadalo tak ošklivě, připsalo se do společného prohlášení, že švýcarská Národní banka nabyla „německé“ zlato „bona fide“, tedy v dobré víře. V této dobré víře raději pomlčíme o tom, která si před válkou v očekávání nejisté doby uložily ve spolehlivých švýcarských bankách své zlato a peníze tisíce či desetitisíce Židů. Poté, co většina z nich válku nepřežila, však odmítly švýcarské banky vrátit tyto prostředky pozůstalým, dokud nepředloží úmrtní list majitele účtu. Jak ale můžete předložit úmrtní list někoho, kdo skončil v plynové komoře v některém z vyhlazovacích táborů?

Když byl někdo hodně kreativní a úmrtní list si nějak obstaral, byť třeba nelegálně, chtěly po něm banky doložit, že je jediným oprávněným dědicem. To je samozřejmě zcela nemožné, a tak si většinu zlata a peněz po obětech holokaustu švýcarští bankéři ponechali. „Mohli jsme zůstat mimo válečný požár ze tří důvodů,“ přiznal později jeden z důstojníků švýcarské armády. „Vzhledem k dobré obraně asi tak z 10 %. Kvůli tunelům do Itálie, které bychom vyhodili do vzduchu, asi z 30 %. Ale z dobrých šedesáti procent naše nezávislost spočívala ve spolupráci s Reichsbankou a na jejím zlatu.“ Existenci takzvaných spících kont, tedy účtů s penězi obětí války, ke kterým se nemohou příbuzní ani nikdo jiný dostat, připustilo Švýcarské bankovní sdružení poprvé již koncem 40. let, nikdy ale nepřiznalo skutečné množství těchto krvavých peněz.

Není všechno zlato...

V 80. letech švýcarský ekonom a předseda Národní banky Robert Urs Vogler prohlásil, že obchody se zlatem mezi Švýcarskem a Říší v letech 1939–45 byly mnohem větší, než Švýcarsko připouštělo: „V letech 1939–45 získala Národní banka od Říšské banky zlato v hodnotě několika miliard franků.“ Jeho zprávu Národní rada zcenzurovala a pan Vogler následně musel rezignovat. Raději v tom ale nešťouřejme, abychom nedopadli jako europoslanec za KSČM Miloslav Ransdorf, který se ve švýcarské bance pokusil spolu se třemi Slováky včetně exstarosty obce Ivanka při Nitře

Peterem Guzmickým dostat k jednomu ze spících kont se sumou 350 milionů eur. Nejprve na ně byla přivolána policie, poté byli nařčeni z toho, že měli falešné doklady, a mluvčí curyšského státního zastupitelství uvedla, že zatčení souviselo s majetkovou trestnou činností. Následně byl Ransdorf zesměšněn v médiích jako napůl podvodník a napůl popleta.

Na konci roku 2016 ale švýcarská prokuratura rozhodla o zrušení obvinění vůči všem třem podezřelým s tím, že žádný trestný čin nebyl prokázán, a navíc jim švýcarské úřady přiznaly odškodné.

Toho už se ale český europoslanec nedožil, neboť dostal ve svých 62 letech údajně náhlou mozkovou příhodu. Vdova po europoslanci Ransdorfovi Vlasta a jeho dcera Aneta žádaly u několika českých politiků, aby se zasadili o důkladné prošetření okolností jeho podezřelé smrti, protože se domnívaly, že nešlo o náhodu... Brzy si to však našťestí rozmyslely.

Později Ransdorfa na onen svět následoval i padesátiletý muž, pro kterého se snažil Ransdorf peníze ze švýcarské banky získat. Jsou prostě věci, od kterých je lépe držet se dál a které je i nadále rozumnější za náhodu považovat. Obzvlášť když souvisejí s nejtemnějšími zákoutími světového finančního systému.

Když se Švýcaři o svou válečnou kořist podělili, Britové a Američané se vzdali všech budoucích nároků na Švýcary. Zřejmě byli s výslednou sumou spokojeni. „Mám dokumenty, které jasně dokazují, že téměř všechno nacistické zlato opustilo Švýcarsko ještě během války,“ prohlásil profesor Philip Marguerat, který prostudoval archivy Národní banky. Důležité slůvko je téměř. A tak mohla být založena nová vlna nejen švýcarské, ale také americké prosperity. Hned po válce byl ustaven dolar jako světová rezervní měna a mocnosti se dohodly na vytvoření Brettonwoodského měnového systému, jehož podstatou bylo navázání dolaru na zlato a všech ostatních měn na dolar.

V 50. a 60. letech se díky této konkurenční výhodě USA nadechly k úžasnému období prosperity, jež se často označuje jako zlatý věk poválečné ekonomiky. Jenže nebylo všechno zlato, co se třpytilo.

Aby ekonomika neustále raketově rostla a země byla alespoň zdánlivě ekonomickým gigantem, reálná poptávka ani výroba tento růst nemohla utáhnout. Ekonomika se tak stala závislou na stále větších investicích do zbrojení a finančních spekulací. Američané jako již mnohokrát předtím neodolali pokušení začít podvádět. Tiskli například mnohem víc peněz, než pokrývaly jejich zlaté rezervy. Když to jiné státy v čele s Francií zjistily, chtěly vyměnit dolary, které měly v držení, za zlato. Tolik zlata jako dolarů ale USA neměly, a tak prezident Richard Nixon navázání dolaru na zlato zrušil. Američany tak už nic nebrzdilo a roztočili dluhovou spirálu, která proměnila kdysi silnou měnu v téměř bezcenné kusy papíru a vyvrcholila prozatím právě v roce 2008. Finanční sektor, který měl v americkém kapitalismu pomáhat při akumulaci kapitálu, se stal jeho hlavním hnacím motorem. A to na úkor výroby, která začala být postupně přenášena do „lacinějších“ zemí. Například do Číny. Namísto reálných hodnot, které by vytvářely zdravé jádro americké ekonomiky, ta byla hnána vpřed finančními službami a pochybnými investičními spekulacemi – jako kulturista, který místo cvičení zvýší dávky steroidů. Na první pohled to vypadá dobře, ale pod pěknou skořápkou se skrývá jen velké nafouknuté nic.

Na povrch také vyhrzl zvláštní paradox „kapitalistické“ ekonomiky. Za normálních okolností v sobě ukrývá dva protichůdné cíle: platit lidem co nejméně za práci, ale zároveň po nich chtít, aby co nejvíce utráceli. „V roce 2003 u dolních 60 % amerických domácností se průměrné spotřební výdaje na osobu rovnaly jejich nezdanitelným příjmům, či je dokonce převyšovaly. Dvacet procent obyvatel těsně nad předchozí skupinou utratilo na spotřební výdaje už jen 5/6 svých nezdáněných příjmů (1/6 šla pravděpodobně na daně). Naproti tomu představitelé příjmové pyramidy, tj. kapitalisté a jejich dobře situovaní podřízení, dávají na spotřebu nesrovnatelně menší procento ze svých příjmů.

Převážná většina příjmů kapitalistů jde do investic. A tak přestože k akumulaci kapitálu (úspor a investic) může docházet jen při nízké úrovni mezd, ekonomický růst a investice v poslední instanci závisí na spotřebě, která je poháněná právě růstem mezd. Pokud jsou spotřeba i investice závislé na výdajích nejslabších příjmových skupin, pak může stagnace či pokles reálných mezd vyvolat krizové tendence omezování celkových výdajů na spotřebu. Krom nepatrného vzestupu v 90. letech reálné mzdy po desetiletí stagnují. Avšak spotřeba, místo aby klesala, dále stoupala,“ píše ve své pozoruhodné práci Jiří Novotný.

A dodává: „Ekonomové Monthly Review si položili následující otázku: Pokud mzdy skutečně stagnují, odkud se bere všechna ta spotřeba? Podařilo se snad kapitálu vyřešit tajemství kvadratury kruhu – zvýšit razantně spotřebu a zároveň udržet mzdy na uzdě? Samozřejmě odpověď – nebo její podstatná část – zní, že v období stagnujících mezd žijí pracující stále více nad své poměry (nebo se alespoň zoufale snaží udržet si svou dosavadní životní úroveň tím, že si půjčují). Současná ekonomická expanze byla do značné míry vykoupena rostoucí mírou spotřebitelského zadlužování.“

Jinými slovy – kapitalisté málo utrácí, a proto jsou také bohatí. Zároveň ale potřebují chudé lidi přimět, aby se na jejich bohatství složili a utráceli víc, než ti kdy mohou vydělat. A pak jim až do konce světa platili úroky...